

SO'ZANA: MILLIY MEROSIMIZ TARIXI VA BADIY QIMMATI

Y. Zoirova¹¹ San'at va etnografiya bo'limi yetakchi mutaxassisi:MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 26.06.2025

Revised: 27.06.2025

Accepted: 28.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

So'zana, milliy meros, kashtachilik, naqsh, badiiy san'at, ramzlar, madaniy qadriyatlar, xalq amaliy san'ati, tarixiy boylik, o'zbek an'anaviy san'ati

Ushbu maqolada o'zbek xalqining boy madaniy merosi bo'lgan so'zana san'ati tarixiy, badiiy va ma'naviy jihatlari bilan tahlil qilinadi. So'zana naqshlarining ramziy ma'nosi, hududiy xususiyatlari va ularning xalq ruhiyatidagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, so'zananing zamonaviy san'at va dizayndagi ahamiyati, uning asrab-avaylanishi va kelajak avlodlarga yetkazilishi masalalariga ham e'tibor qaratiladi. Maqola orqali so'zana san'ati faqatgina hunarmandchilik emas, balki milliy xotiraning badiiy ifodasi ekani ta'kidlanadi.

KIRISH. O'zbek xalqining boy badiiy merosi orasida so'zana alohida o'rin tutadi. U nafaqat xalq amaliy san'atining namunasi, balki avlodlar o'rtasida madaniy bog'lam bo'lgan buyuk an'anadir. So'zana — uy-joylarni bezash, to'y marosimlarini ziynatlash, ruhiy ma'naviyatni namoyon qilishda muhim o'rin tutgan milliy hunarmandchilik turidir. Bu maqolada so'zanalarning tarixi, badiiy ahamiyati va xalq hayotida tutgan o'rni haqida so'z yuritiladi.

So'zana nima? So'zana — bu yirik o'lchamdagi, qo'lda tikilgan milliy suzanish turi bo'lib, u asosan paxta yoki ipak matoga ipak yoki paxta ip bilan hunarmand ayollar tomonidan tikiladi. Uning nomi "so'z" (so'z yoki naqsh) va "zan" (tizish, chizmak) so'zlaridan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Bu asarlarda turli xil gullar, meva-sabzavotlar, geometrik shakllar, xalqona ramzlar tasvirlanadi.

So'zanalar tarixini bir necha asrlarga borib taqash mumkin. Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, bunday suzanish turlari Markaziy Osiyoning qadimgi madaniyatida mavjud bo'lgan.

Ayniqsa, Buxoro, Qo‘qon, Samarqand, Surxondaryo va Qashqadaryo hududlarida so‘zana tikish an‘anasi rivojlangan. So‘zana asosan qiz chevoni uchun tikilgan va bu ayollar kamoloti, usta hunarini namoyon qiluvchi katta badiiy meros sanalgan.

So‘zanalarda aks etgan naqshlar va ramzlar xalqning dunyoqarashi, e‘tiqodi va orzu-umidlarini ifoda etadi:

Gul naqshlari — baxt va go‘zallik timsoli

Anor va bodom — serhosillik va ko‘p avlodli bo‘lish ramzi Qushlar — erkinlik va ezgulik timsoli

Oftob shakli — hayot, nur va baraka belgisi Surxondaryo so‘zanalari

Surxondaryoda tikiladigan so‘zanalar o‘ziga xos yo‘nalish va uslubga ega. Bu hududdagi so‘zanalarda katta-katta gullar, qizil, to‘q qizil, qo‘ng‘ir, yashil ranglar ustun bo‘lib, ularda hayvonlar va qushlar tasviri ham uchraydi.

Termiz, Boysun, Sho‘rchi kabi tumanlarda bu hunar hanuzgacha rivojlanmoqda. Ularni tikishda oilaviy an‘analar muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘zana (yoki “suzani”) so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, “tikilgan” degan ma‘noni anglatadi. Uning ildizlari O‘rta Osiyo xalqlarining qadimiy tikuvchilik va bezak san‘ati an‘analariga borib taqaladi. Tarixiy manbalarda so‘zanalar asosan qiz uzatish marosimlari, to‘y sovg‘alari, mehmonxona bezaklari yoki diniy maqsadlar uchun tayyorlangan. So‘zana — bu nafaqat maishiy buyum, balki yuqori darajadagi san‘at asaridir. Har bir so‘zana betakror bo‘lib, undagi rang tanlovi, kompozitsiya, simmetriya va ritm xalq estetik qarashlarini namoyon etadi. Kashtalarning mukammal texnikasi, naqshlarning uyg‘unligi va ranglarning ohangdorligi uni xalq amaliy san‘atining eng go‘zal namunalaridan biriga aylantirgan. Zamonaviy O‘zbekistonda so‘zana san‘ati nafaqat an‘anaviy ko‘rinishda, balki dizayn, moda, interyer bezagi va suvenirlar orqali ham yangicha shaklda davom etmoqda. Yosh dizaynerlar milliy ruhni zamonaviy shakllar bilan uyg‘unlashtirib, so‘zanani dunyo miqyosidagi san‘atga aylantirishmoqda.

Davlat darajasida ham ushbu merosni saqlash va targ‘ib qilish bo‘yicha ko‘plab tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Xalq amaliy san‘at festivallari, muzey ekspozitsiyalari va xalqaro ko‘rgazmalar orqali so‘zana jahon madaniy merosi sifatida e‘tirof etilmoqda.

Bugungi kunda ko‘plab san‘atshunoslar va kolleksionerlar so‘zanani muzey darajasidagi eksponat sifatida qadrlamoqda.

Xususan, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Toshkent va Farg‘ona vodiylarida yaratilgan so‘zanalar o‘ziga xos naqsh va rang uyg‘unligi bilan ajralib turadi. Ular qadimdan ayollar

tomonidan avloddan-avlodga o'rgatilgan hunarmandchilik san'ati sifatida rivojlanib kelgan.

Bugungi kunda so'zana milliy meros sifatida nafaqat muzeylarda, balki to'ylarda, milliy bayramlarda, interer dizaynida, xatto moda olamida ham keng qo'llanilmoqda. Hunarmand ayollar tomonidan tikilayotgan so'zanalar turli ko'rgazmalar, festivallar orqali jahonga tanilmoqda.

Xulosa. So'zana — bu faqatgina matoga tushirilgan gul emas, balki u xalqning qalb ovozi, tarix va an'analarni o'zida mujassam etgan bebaho boylikdir. Uning qadriga etish, uni asrab-avaylash va kelgusi avlodlarga etkazish har birimizning vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek milliy hunarmandchiligi tarixi. Toshkent: «Fan», 2014.
2. Kayumova N. "So'zana — xalq badiiy merosi". // San'at jurnali, 2020, №2.
3. Qurbonov A. "O'zbek xalq amaliy san'ati asoslari". Toshkent: "O'qituvchi", 2009."
4. Karimov H. "Surxondaryo hunarmandchiligi va etnografiyasi". Termiz: 2018.
5. UNESCO Intangible Cultural Heritage Portal – "Embroidery in Central Asia" (www.unesco.org).
6. "So'zana" maqolasi. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 2002.
7. Axmedova G. "So'zanalardagi ramz va timsollar". // Folklor va etnografiya, 2019.
8. Muzeylar va milliy amaliyot san'ati ko'rgazmalari bukletlari (Toshkent, Samarqand, Termiz).